

ƏDƏBİYYAT

1. Петров В.О. Фортепианный дуэт XX века. Вопросы истории жанра. Саратов.- 2006.- с.27
2. Левашева О, Келдыш Ю., Кандинский А. История русской музыки, Т.1 М.: Сов.ком., 1968.- стр.528.
3. Асафьев В. Русская музыка в XIX начале XX века. М.: Сов.ком., 1979.-с.214-215.
4. Rimski-Korsakov N. Mənim musiqi həyatımın səlnaməsi. M.:muz.izd.1956.- s.153-154.

Роль жанра фортепианного дуэта в творчестве русских композиторов XIX века

Ещё в конце XVIII века в Петербурге были открыты типографии, выпустившие собранные впервые русскими музыкантами нотные фольклорные образцы. На основе русских народных песен были созданы первые вариации для игры в четыре руки. Впоследствии к этому жанру серьёзное внимание обратил великий русский композитор М.Глинка. После него, почти что все видные композиторы XIX века стали создавать замечательные произведения в этом жанре.

Ключевые слова: фортепианный дуэт, вариации, фортепианная фактура, красочная гармония, фольклорные образцы.

The role of the piano duet genre in the works of Russian composers of the XIXth century

The article highlights the appeal, starting from the end of the 18th century, by Russian composers to the genre of piano duet. Even at the end of the 18th century, printing houses were opened in St. Petersburg, which produced music folklore samples collected for the first time by Russian musicians. On the basis of Russian folk songs, the first variations for playing four hands were created. Subsequently, the great Russian composer M. Glinka paid serious attention to this genre, after which almost all prominent composers of the 19th century began to create remarkable works in this genre.

Key words: piano duet, variations, piano texture, colorful harmony, folklore samples.

RƏQS TERMİNİNİN AZƏRBAYCAN FORTEPIANO MUSIQİSİNDƏ ELMİ VƏ TƏCRÜBİ ƏHƏMİYYƏTİNƏ DAİR

Nigar İMANOVA

Məqalə fortepiano sənəti ilə bağlı bir sıra termin və anlayışların məcmusu, ifadə etdiyi məzmun və kəsb etdiyi mahiyyətlə bağlı problemləri əhatə edir. Burada əsas tədqiqat obyektii olaraq fortepiano rəqsləri, bu alət üçün bəstələnmiş və bilavasitə rəqs janrı ilə əlaqədar olan yaradıcılıq irsi, rəqs termininin fortepiano incəsənətində daşdığı mahiyyət götürülmüşdür. Məqalədə fortepiano incəsənətinin ehtiva etdiyi digər termin, anlayış və ifadələrə də aydınlıq gətirilmiş, bu məsələlər Azərbaycan musiqi mədəniyyəti kontekstində araşdırılmışdır. Məqalədə o cümlədən, Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano yaradıcılığında rəqs janrının mövqeyinə qısa nəzər salınmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan, rəqs, fortepiano, musiqi, təcrübə.

Fortepiano dünya musiqisinin tarixində, musiqi incəsənətinin inkişafında, bəstəkarların yaradıcılığında və ifaçılıq sənətində mühüm yer tutan, aparıcı rola malik olan, geniş texniki və zəngin bədii imkanları ilə seçilən, özünəməxsus tarixi, musiqi janrları, ifaçıları ilə, eləcə də görkəmli ifa məktəbləri, ənənələri və tədris pedaqoqları ilə məşhur olan mürəkkəb musiqi alətidir. XVII əsrdən başlayaraq, dünya musiqi tarixinin bütün

mərhələlərində və müxtəlif ölkələrdə yaşayıb-yaradan bəstəkarların demək olar ki, əksəriyyəti bu alətə müraciət edərək yeni əsərlər yazmış, bununla da fortepiano ədəbiyyatı bütün əsrlərdə mövzu, forma, janr, üslub cəhətdən yenilənmiş və zənginləşmişdir. Təsədüfi deyil ki, dünya musiqi tarixinin mühüm bir istiqaməti də xüsusi olaraq, fortepiano musiqi tarixindən, fortepiano yaradıcılığından, fortepiano janrlarından və

üslublarından ibarətdir. Bu tarixi sənət faktları "fortepiano incəsənəti" anlayışında ehtiva olunurlar. Məhz musiqi tarixində, bəstəkar yaradıcılığında və ifaçılıq sənətində apancı yer tutduğuna görə bu alət ilə bağlı xüsusi olaraq "fortepiano incəsənəti" termini meydana gəlmişdir. Bu termin musiqi yaradıcılığında, musiqişünaslıq elmində, musiqi təhsilində və ifaçılıq sənətində özünə əbədi hüquq qazanmışdır. Eyni zamanda qeyd edək ki, fortepiano alətinin orqanoloji təkamülü ilə yanaşı, dövrlərin və cərəyanların klavir üslubu, bəstəkarların fortepiano yaradıcılığı, fortepiano musiqisi, fortepiano ifaçılığının tarixi, nəzəriyyəsi və metodikası, fortepiano tədrisi, fortepiano janrları, ifa məktəbləri və üslubları kimi mövzu və problemlər həmişə musiqi elmi-tədqiqatlarının aktual predmeti və obyekt olmuşdur və olaraq da qalır.

Fortepiano incəsənəti ilə bağlı olan və beynəlxalq musiqi terminologiyasında qərarlaşan bəzi fundamental anlayışların Azərbaycan musiqişünaslıq elmində dəqiqləşdirilməsi və şərhli müasir musiqi elmi və təhsilinin inkişafı baxımından vacib hesab edilir. Çünki musiqi yaradıcılığı, ifaçılığı və elminin bütün sahələrində özünəməxsus anlayış və terminlər bazası mövcuddur və onlardan istifadə olunmadan həmin sahələrin inkişafı, yenilikləri, elmi-nəzəri və praktik problemləri öyrənilə bilməz. Bu baxımdan daim sənətdə, elmdə, dildə tətbiq olunan anlayış, ifadə və terminlərin özünə də nəzəri və praktik aspektlərdən yanaşılması, onların dəqiqləşdirilməsi, mübahisələrin və fərqli yanaşmaların müzakirəsi vaxtaşırı elmin gündəliyinə gətirilməsi və yalnız terminlərlə deyil, onlara olan yanaşmalara da münasibət bildirilməlidir. İlk növbədə "fortepiano incəsənəti" termini üzərində dayanaq. Rus dilində qarşılığı "fortepiannoe iskusstvo", ingilis dilində "piano art", Türkiyə incəsənətində "piano sənəti" olan bu anlayış azərbaycandilli musiqi ədəbiyyatında yalnız "fortepiano sənəti" kimi yazılır və deyilir. Təklif edirik ki, "fortepiano sənəti" ifadəsi "fortepiano incəsənəti" kimi də yazıla və deyilə bilər. Bunlar eyni mənalı olmaqla yanaşı, həm də daha geniş mənalı anlayışlardır və özündə fortepiano ilə bağlı bütün aspektləri, sahələri, problemləri, anlayışları ehtiva edərək ümumiləşdirir.

Bu anlayışla bərabər beynəlxalq musiqişünaslıq leksikasında "fortepiano musiqisi" ("piano music", "fortepiannae muzika", "piano müziği") termini də tətbiq olunur. "Fortepiano musiqisi" - dünya musiqi tarixində müxtəlif bəstəkarlıq məktəblərində yazılan fortepiano əsərlərinin ümumi məcmusunu nəzərdə tutur. Dünya musiqi tarixində müxtəlif ölkələrə və məktəblərə məxsus bəstəkarların fortepiano üçün musiqisi, fortepiano yaradıcılığı da bu anlayışa aid oluna bilər. Bu baxımdan, fortepiano musiqisinə dövrlərin və cərəyanların, bəstəkarlıq məktəblərinin və regional musiqi mədəniyyətlərinin çevrəsində yanaşıla bilər. Məsələn, barokko klavir musiqisi, romantizmin fortepiano musiqisi, impressionizmin fortepiano musiqisi, klassisizm bəstəkarlıq məktəbinin fortepiano musiqisi, Qərbi Avropa bəstəkarlarının fortepiano musiqisi, XVIII əsr fortepiano musiqisi, XIX əsr Rusiya fortepiano musiqisi və s.

Fortepiano musiqisi bilavasitə bəstəkarlıq yaradıcılığı ilə bağlı olduğu üçün bəstəkarların fortepiano yaradıcılığına kamera-instrumental və simfonik konsert janrlarında yazılan əsərlər daxildir. "Fortepiano yaradıcılığı" məhz bu yaradıcılıq sahəsini nəzərdə tutur. Lakin bu anlayış daha geniş məna da daşıyır. Belə ki, fortepiano yaradıcılığına bəstəkarların fortepiano üçün musiqi əsərləri ilə yanaşı, həm də professional ifaçıların alətlə, onun tembr, bədii və texniki imkanlarına, ifaçılığın texniki tələblərinə, konsert fəaliyyətinə, ifaçılığın bədii meyarlarına, cəmiyyətin fortepiano musiqisinə olan tələbatına yaradıcı münasibəti də daxil edilə bilər.

Digər tərəfdən, "fortepiano sənəti" və "fortepiano musiqisi" anlayışları arasında da müəyyən əlaqə və münasibət vardır. Onlardan birincisi daha geniş mənalı termin olduğundan, artıq qeyd etdiyimiz kimi, özündə fortepiano musiqisini, fortepiano yaradıcılığını, alətin tarixi və orqanologiyasını da ehtiva edir. Bu anlayışların ikisini də əlaqələndirən daha bir anlayış "fortepiano tarixi" və "fortepiano üslubları" anlayışlarıdır. Daha bir fundamental anlayış "fortepiano ifaçılığı"dır. Fortepiano ifaçılığına həm də ifaçılıq tarixi aspektində, ifaçılığın bədii və texniki xüsusiyyətləri, fortepiano tarixi və məktəbləri, həm də tədris aspektində yanaşıla bilər. Bu anlayış, bizim qənaətimizə görə beş istiqamətə malikdir: 1. Solo-professional ifaçılıq; 2. Müşayiətli solo ifaçılıq (fortepiano ilə simfonik orkestr üçün konsert və s. ifasına aiddir); 3. Ansambl ifaçılığı (fortepiano dueti, triosu, kvinteti və s.); 4. Konsertmeyster ifaçılığı; 5. Tədris-metodik ifa.

Fortepiano ifaçılığı ümumən ifaçılıq sənəti kimi özündə mühüm funksiyaları daşıyır. İlk növbədə qeyd edək ki, fortepiano üçün bütün dövrlərdə və ölkələrdə yazılan əsərlər məhz ifaçılıq vasitəsilə səsləndirilir. Fortepiano əsərlərinin səsləndirilməsi isə öz növbəsində cəmiyyətin musiqi-estetik tələbatlarına cavab verir, ikincisi, müxtəlif dövrlərə və bəstəkarlara məxsus fortepiano əsərlərini, üslublarını və musiqisini səsləndirərək hər zaman dinləyicilərə ötürür və o əsərlərin səslənməsini, yaşanlığını təmin edir. Nəhayət ki, fortepiano ifaçılığı vasitəsilə yeni ifaçı və dinləyici nəsilləri yetişir, dünya fortepiano musiqisində və ifaçılığında varislik yaranır və fortepiano sənəti daim yaşayaraq, inkişaf edir. Maraqlıdır ki, barokko, klassisizm, romantizm, postromantizm, impressionizm dövrlərində, eləcə də XX əsrdə fortepiano əsərləri yazan məşhur bəstəkarların böyük əksəriyyəti eyni zamanda professional klavesin və fortepiano ifaçıları olmuş, bəstəkarlıqla yanaşı daim konsert fəaliyyəti göstərmişlər. Beləliklə, fortepiano ifaçılığı öz növbəsində "fortepiano sənəti", "fortepiano musiqisi", "fortepiano musiqisi tarixi", "pianoçuluq üslubları" və "fortepiano məktəbləri" anlayışları ilə sıx bağlı olub, onlarla qarşılıqlı əlaqə bağlılıq təşkil edir.

Fortepiano ifaçılığı mütləq iki mühüm amil ilə əlaqəli olur: bəstəkar yaradıcılığı və dinləyici (cəmiyyət). Burada ifaçı iki mühüm amilin arasında daşıyıcı və ötürücü rolunu oynayır.

Daha bir fundamental anlayış "fortepiano məktəbləri" ilə bağlıdır. Bu ifadəyə professional musiqiçilər

tərəfindən kifayət qədər ciddi, maraqlı, əsaslı anlayış kimi yanaşılır. "Fortepiano məktəbləri" anlayışı da digər anlayışlar kimi özünəməxsus tarixi, nəzəri, sosial, estetik, tədris-metodik və praktik problemlərə, diskussiya və elmi-tədqiqat obyektlərinə, prioritet məsələlərə malikdir. Fortepiano məktəblərinə bir neçə aspektdən, o cümlədən dövrlərin ifaçılıq məktəbləri; regional ifaçılıq məktəbləri; təcrübəli və görkəmli ifaçıların fərdi məktəbləri; eləcə də, görkəmli və təcrübəli pedaqoqların fərdi ifaçılıq-pedaqoji məktəbləri baxımından yanaşıla bilər. Unutmaq olmaz ki, fortepiano ifaçılıq məktəbləri özlüyündə musiqi tarixi, bəstəkar yaradıcılığı, bəstəkarlıq məktəbləri, fortepiano üslubları, fortepiano-ifaçılıq ənənələri kimi mühüm məsələ və anlayışlarla sıx bağlı şəkildə yaranır, yaşayır və inkişaf edir. Başqa sözlə, yuxarıda şərh etdiyimiz fundamental fortepiano anlayışlarının hər biri özündə altqruplara malikdir.

Fortepiano terminlərini öz təyinatına görə şərti olaraq bir neçə növdə qruplaşdırmaq olar: fortepiano musiqisinin tarixini, inkişaf dövrlərini ifadə edən terminlər, anlayışlar; ifaçılıq məktəblərini ifadə edən termin və anlayışlar; üslubları ifadə edən terminlər; ifaçılıq praktikası və pedaqogikası ilə bağlı terminlər; bədii obrazlılıqla və ifadəliliklə bağlı terminlər; janrlarla, formalarla bağlı terminlər; ayrı-ayrı bəstəkarların fortepiano yaradıcılığını səciyyələndirən terminlər; fortepiano metodikası ilə bağlı anlayış və terminlər; fortepiano texnikası ilə bağlı anlayış və terminlər, fortepiano əsərlərinin forması, üslubu və məzmunu ilə bağlı anlayış və terminlər və s.

Musiqi tarixində, musiqişünaslıq elmində və ifaçılıq sənətində fortepiano musiqisinə dair anlayış və terminlər sistemi yaranmışdır. Bu anlayış və terminlər sistemi fortepiano musiqisinə aid elmi, nəzəri və pedaqoji fəaliyyətdə tətbiq olunaraq, aktual əhəmiyyət daşımaqdadır. Həmin anlayış və terminlərin yaranması, mahiyyəti və aktuallığı təsadüfi olmayıb bilavasitə fortepiano musiqisinin, yaradıcılığının, ifaçılığının və tədrisinin tarixi, nəzəri və praktik qanunauyğunluqlarından irəli gəlir. Eləcə də onların musiqi elmi, ifaçılığı və təhsilinin nəzəri və praktik arsenalına tətbiqinə daxil olması əsaslı şəkildə baş vermişdir. Fortepiano sənətinin və musiqisinin ən müxtəlif aspektlərini və problemlərini ehtiva edən "forteplano terminologiyası" bu sənətin və musiqinin inkişafı, tədqiqi və ifaçılığı ilə əlaqədar olaraq həmişə yeni anlayış və terminlərlə zənginləşmişdir. Bu araşdırmada fortepiano musiqisində bir sıra aspektlərdən əsaslandırılan, janr və üslub səciyyəsi daşıyan fortepiano və rəqs terminlərinin qarşılıqlı əlaqələri işıqlandırılır.

Musiqi tarixində, o cümlədən, fortepiano musiqisi tarixində ilk olaraq Avropa xalqlarının rəqslərindən istifadə olunmaqla XVII-XIX əsrlərdə bəstəkarlar tərəfindən rəqs istinadlı fortepiano əsərləri yazılmışdır. Bu əsərlərə xalq rəqslərinin adları verilmişdir, eyni zamanda həmin rəqslərə xas olan hərəkətli ritm, metrika, melodiya, intonasiya və bədii-emosional ifadəlilik kimi xüsusiyyətlər bədii məzmunun əsasını təşkil etmişdir.

Üç əsr ərzində Avropada xalq rəqsləri əsasında fortepiano musiqisi yaranmışdır və rəqs janrı, onun növləri fortepiano musiqisinin forma və məzmununa, fortepiano yaradıcılığında yeni üslub axtarılarına, ifaçılıq üslublarının yaranmasına təsir göstərmiş, musiqidə və ifaçılıqda ideya, məzmun, forma, texniki cəhətdən inkişafa səbəb olmuşdur. Rəqs əsaslı fortepiano yaradıcılığını, eləcə də rəqs adlarını və üslublarını daşıyan fortepiano əsərlərinin hamısını biz ümumi şəkildə "forteplano rəqsləri" adlandırır və bu termin üzərində birləşdiririk.

"Fortepiano rəqsləri" fortepiano məktəbinin yaranmasına, təkamül və inkişaf tarixinin, fortepiano üslubları tarixinin ayrılmaz faktı olub, musiqi-tarixi mahiyyət daşıyır. Fortepiano rəqsləri, yəni rəqs əsaslı fortepiano musiqisi XVII əsrdə meydana gəlmiş, XVIII-XX əsrlərdə məzmun, forma, üslub cəhətdən yeni inkişaf yolu keçmişdir. Beləliklə, fortepiano rəqslərinin yaranması və fortepiano musiqisi tarixinin rəqs əsaslı musiqisini, fortepiano əsərlərini ehtiva edir və bununla da musiqi-tarixi mahiyyət daşıyır.

Rəqs termini janr baxımdan dəyərləndirildikdə, digər məqamları qeyd etmək lazımdır. Janr-nəzəri musiqişünaslığın kateqoriyası olub, nəzəri-estetik məzmun daşıyır. Janr, eyni zamanda, forma kateqoriyası ilə sıx bağlıdır, belə ki, əsərlərin janr xüsusiyyətlərinə forma da daxildir. Bu baxımdan, "forteplano rəqsləri" fortepiano musiqisinin növüdür, janrıdır, yeni janrlılığa malikdir, musiqi nəzəriyyəsinin və estetikasının janr kateqoriyası ilə sıx bağlıdır. Rəqs musiqidə tarixi, nəzəri və ifaçılıq cəhətdən müstəqil bir janrdır və fortepiano yaradıcılığında tətbiq olunaraq, fortepiano musiqisinin spesifik janr istiqamətinə təsir etmişdir. Bəstəkarların fortepiano yaradıcılığında rəqslərə müraciət olunması və bu görə rəqs əsaslı fortepiano musiqisinin yaranması bu terminə janr kateqoriyası kimi yanaşmağa əsas verir. Süita, sonata, etüd, konsert, prelüd, skerso, miniatür, mahnı, marş kimi musiqi janrlarının fortepiano yaradıcılığında tətbiqi nəticəsində "forteplano süitaları", "forteplano sonataları", "forteplano etüdləri", "forteplano konsertləri", "forteplano prelüdləri", "forteplano skersoları", "forteplano miniatürləri", "forteplano marşları" kimi anlayış və ifadələr meydana gəlmişdir. BU anlayışların janr əsası, bağlılığı vardır. Analoji olaraq, "forteplano rəqsləri" termini də özündə konkret janr müəyyənliliyi daşıyır.

Rəqs əsaslı fortepiano əsərlərində rəqslərə xas olan forma, kompozisiya xüsusiyyətlərini də müşahidə edirik. Bununla da "forteplano rəqsləri" anlayışında janr və forma münasibətlərini də tədqiqata cəlb etmək mümkündür. Fortepiano musiqisinin tarixi inkişaf qanunauyğunluğu, fortepiano musiqisinin tarixi dövrləri və üslubları rəqs əsaslı əsərlərdə də öz əksini tapmışdır. Digər tərəfdən, nəzərə alınmalıdır ki, Avropa xalqlarının bəzi rəqs janrları (allemanda, menuet, sarabanda, jiqa, anqlez və b.) XVII əsr Barokko klavir musiqisində silsiləvi formanın- süita formasının yaranmasını şərtləndirmişdir. Bu baxımdan "forteplano rəqsləri" terminində fortepiano və rəqs bir-birilə janr, tarix və forma cəhətdən əlaqələndirilir.

"Fortepiano rəqsləri" anlayışı həm də "rəqs tematizmi" anlayışını da özündə ehtiva edir. "Rəqs tematizmi" dedikdə, ilk növbədə, rəqsin melodiya, intonasiya, lad və ritm xüsusiyyətlərini özündə ifadə edən fortepiano əsərlərinin rəqs əsaslı mövzularını, melodik quruluşlarını, forma və məzmun inkişafını nəzərdə tutulur.

Rəqs Azərbaycan bəstəkarlarının da fortepiano yaradıcılığının üslub yönümünü şərtləndirən bədii faktlardan biridir. Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano yaradıcılığında istər konkret xalq rəqsinin adını daşıyan, istər eyni adlı rəqslərin obrazını, bədii semantikasını daşıyan, istər "Rəqs" adlanan, istərsə də bədii işlənmə ilə təqdim olunan rəqs əsaslı əsərləri müşahidə edə bilirik. Başqa sözlə, xalq rəqslərinin özünəməxsus janr, forma, üslub, obraz, melodiya, intonasiya, məqam, ritm xüsusiyyətləri fortepiano yaradıcılığının bədiiyliyi ilə vəhdət təşkil edərək, Azərbaycan fortepiano rəqslərinin maraqlı nümunələrinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan xalq rəqs musiqisi milli-mədəni dəyərlərimizdən olub qədim tarixə və zəngin ənənələrə malikdir. Bu mədəniyyətin tarixi kökləri hələ e.ə. III minilliyə aid edilir. Dünyanın ən qədim rəqs növlərindən hesab olunan kütləvi-dairəvi rəqslərindən biri "Yallı"nın vətəni məhz Azərbaycandır. Bu rəqsin ifa təsvirləri Qobustan qayaüstü rəsmlərdə öz təsdiqini tapmışdır. Alim-mütəxəssislərin "Qaya incəsənəti", "İbtidai incəsənət" adlandırdıqları tarixi dövrlərdə belə xalqımızın zəngin rəqs mədəniyyəti olmuşdur. Yallı növlərindən olan Köçəri və Tənzərə yallıları silsilə təşkil edən qədim sənət nümunələri kimi UNESCO-nun Repräsentativ irs Siyahısına daxil edilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev milli rəqs mədəniyyətimizin tarixi əhəmiyyətini döndərməyə vurğulamış və bu xüsusda Naxçıvan yallılarının mədəni dəyər kimi yüksək qiymət vermişdir.

Azərbaycan fortepiano rəqsləri öz milli üslubuna, janr, forma, melodiya, ritm zənginliyinə malikdir. Azərbaycan fortepiano rəqs musiqisində xalqımızın ənənəvi rəqslərinin milli ruhu, onun həyatsevər, nikbin, lirik, çılğın və qalibanə pafosu öz bədii ifadəsini tapmışdır.

Azərbaycan bəstəkarlarının rəqsə müraciəti də Avropa və rus bəstəkarlarında olduğu kimi, iki şəkildə - silsiləvi forma daxilində və müstəqil bədii formada (ayrıca pyes kimi) özünü büruzə verir. Eyni zamanda bu əsərlər Azərbaycan və digər xalqların rəqslərinə istinad etdiyi üçün fərqli meyarlar üzrə də qruplaşdırıla bilər. Avropa və rus bəstəkarlarının yaradıcılığında geniş yer tutan vals janrı bu baxımdan xüsusilə səciyyəvilik daşıyır. "...məişət instrumental musiqi ilə sıx bağlı olan lirik və rəqsvari miniatürlər daha çox üstünlük təşkil edir. Folklor ilə sıx əlaqədə inkişaf edərək, fortepiano miniatürü melodik bolluğu, emosional hərəkəti ilə kök salır." [4, s.120] Bəstəkar yaradıcılığının milli əsasları öz bədii ifadəsini əsərlərin musiqi dilinin üslubunda, eləcə də melodiya, məqam, ritm və intonasiya kimi amillərin daşdığı folklor elementlərində tapır. Xalq musiqisi yaradıcılığının müxtəlif janrları bəstəkarlar tərəfindən bədii material kimi tətbiq olunaraq, yeni

əsərlərin yazılmasında iştirak edirlər. Bu mənbəyə müraciət və bu zəngin xəzinədən qaynaqlanan əsərlərin yaranması Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığının əsas meyarlarından biri olmaqla, həm də milli üslub kimi formalaşmışdır. Bəstəkar-xalq musiqisi münasibətləri professional musiqi incəsənətinin inkişafına, yeni cərəyan və üslubların yaranmasına, folklorun işlənilməsinə, bəstəkar folklorizminə səbəb olmuşdur. "...xalq mahnı və rəqsləri, aşıq havaları və muğamlar Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığının inkişafı üçün bünövrə olmuşdur və indi də milli musiqinin əsas qaynaqları olaraq qalır." [3, s.3]

Bəstəkarların öz milli-mənəvi musiqi dəyərlərinə müraciət etməsi musiqi tarixində XVII əsrdən başlayaraq, demək olar ki, müasir dövrümüzdə qədər davam etmişdir. Bəstəkar və folklor dialoqu nəticəsində Avropa, Rusiya, Amerika, eləcə də Asiya, Şərq və digər regionların bəstəkarlıq məktəblərində fərdi üslublar, yeni ideya, forma və məzmun daşıyan yeni nümunələr meydana gəlmişdir. Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano yaradıcılığına dair tədqiqatların araşdırılması göstərir ki, musiqişünaslar fortepiano əsərlərində yer alan milli məqamların intonasiya, kadans quruluşlarını təhlil etmiş, Azərbaycan fortepiano musiqisinin milli köklərinə dair nəticələrə gəlmişlər. Ayrılıqda götürülmüş hər bəstəkarın fortepiano yaradıcılığına xas olan fərdi üslubda milli kateqoriyasının necə ifadə olunması məsələsinə xüsusi elmi əhəmiyyət verilmişdir.

Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında xalq musiqi janrlarının təzahür formalarından biri də rəqsdən istifadə üsulları ilə bağlıdır ki, bu da özünü miniatürlərin janr, üslub, musiqi dilinin səciyyəvi cəhətləri kontekstində göstərir. "Azərbaycan bəstəkarları daim xalq musiqisi incilərimizi diqqət mərkəzində saxlayaraq onlardan qidalanmış və Avropanın proqramlı musiqi janrlarına inteqrasiya etdirərək, əvəzəilməz əsərlər yaratmağa çalışmışdılar. Həmçinin, bəstəkarlarımız tərəfindən xalq mahnı və rəqsləri variasiya üslubunda da işlənilərək, inteqrativ cəhətləri bu janrlarda yazdıqları əsərlərdə də əks etdirməyə çalışmış və buna nail olmuşlar". [2, s.65]

Rəqsin peşəkar Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında yeri musiqinin bütün janrlarında özünü büruzə verir. Bu sırada kamera, simfonik, səhnə, xor əsərləri yer almışdır. Rəqsin fortepiano yaradıcılığında təzahürü ilk növbədə miniatür janrlarda öz əksini tapmışdır. XX əsrin 30-40-cı illərində inkişaf etməyə başlayan Azərbaycan fortepiano musiqisində folklor janrlarına müraciət səciyyəvi hal olduğu üçün, rəqs janrının da bu sırada yer alması müşahidə edilir. Rəqs janrı kimi miniatürlərin adında, konkret xalq rəqs nümunəsinin adıyla adlandırılmasında və eləcə də musiqinin rəqs janrına xarakterik olan obraz-emosional məzmununda, musiqi dilinin xüsusiyyətlərində özünü göstərməklə təcəssüm olunur. Rəqs adlanan miniatürlər əsas etibarilə az yaşlı pianoçular üçün nəzərdə tutulmuş fortepiano silsilələrinin daxilində yer almışdır. Buna misal olaraq, A.Zeynallının "Uşaq süitəsi"ni, F.Əmirovun "Uşaq lövhələri" silsiləsini, Z.Bağirovun "Kukla

tamaşası" silsiləsini, C.Quliyevin "Günəşin musiqi dəftəri" silsiləsini, T.Quliyevin "Cəmilənin albomu" silsiləsini, C.Hacıyevin "Musiqi lövhələri" silsiləsini, A.Dadaşovun "Çiçəkçin" silsiləsini, M.Mirzəyevin "Gənclik albomu" silsiləsini və s. göstərmək olar. Bu silsilələrdə rəqs termini bir neçə mənada işlənmişdir. Belə ki, "Rəqs" adlanan pyeslər, müəyyən rəqsi ehtiva edən pyeslər (məsələn, "Vals"), silsilənin proqramı ilə bağlı nümunələr ("Balerinanın rəqsi", "Sevilin rəqsi" və s.), miniatürün xarakterini ifadə edən pyeslər ("Lirik rəqs") və s. yer alır. Bunuunla belə bəstəkarlar rəqs termininə silsilənin ideya və obraz-emosional məzmunundan irəli gələn yanaşma ilə yanaşı, ehtiva edilən janrın xarakterik xüsusiyyətlərini də diqqətdən kənar buraxmamışlar. Rəqs adlanan müstəqil pyeslər də Azərbaycan fortepiano musiqisində bir neçə meyarla qruplaşdırıla bilər. Bu sırada hər hansı bir rəqsi nəzərdə tutan pyeslərlə yanaşı ("Vals", "Qaytağı" və s.) müəyyən proqramlılığa tabe olan, eləcə də sırf janrın obraz-emosional məzmunundan, musiqi dilinin xüsusiyyətlərindən irəli gələn nümunələr yer almaqdadır.

Beləliklə, Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında rəqs termini özünü ilk növbədə janrın səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə əsaslanaraq adına rəqs sözü olan nümunələrlə çoxluq təşkil edir. Eyni zamanda xalq musiqi janrlarının zəngin xəzinəsindən bərhələnən bəstəkarlarımız milli rəqslərə xas olan melodik, ritmik, lad-intonasiya əsasında qaynaqlanan, onun obraz-emosional məzmununa cavab verən xeyli sayda əsərlərin müəllifidir. Rəqs termini həm də proqramlı əsərlərdə obrazyaradıcı xüsusiyyət daşıyaraq bir sıra nümunələlə təmsil olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, musiqinin simfonik, səhnə, xor və digər sahələrinə nisbətən, fortepiano rəqslərində bəstəkarlar daha çox miniatür janrın hüdudlarını əsas götürmüşdür. Belə ki, fortepiano üçün yazılmış rəqslərdə əsas etibarilə kiçik həcmli miniatür pyeslər üstünlük təşkil edir. Bununla belə, Azərbaycan bəstəkarları rəqsi milli köklərə dayanan ilham qaynağı kimi, eləcə də janrın klassik musiqi meyarları çərçivəsində inkişaf edərək gəldiyi mövqeyi əsas tutaraq bu növdə rəngarəng, parlaq və maraqlı irs yaratmağa nail olmuşlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Baxşiyeva G.Ə. Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərinin janr və üslub xüsusiyyətləri./ Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya./ Bakı:2013, 154 s.
2. Qədimova N.T. Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərində lad, faktura, üslub və interpretasiya xüsusiyyətləri. / Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya./ Bakı:2007, 144 s.
3. Həsənova C.İ. Azərbaycan musiqişünaslığında və bəstəkar yaradıcılığında milli ladların təzahür aspektləri. / Sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya./ Bakı:2011, 336 s.

4. Seyidov T.M. XX əsr Azərbaycan Forteplano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkar yaradıcılığı./ T.M.Seyidov. Bakı:Təhsil, - 2016. - 336 s. Rus dilində
5. Алексеев, А.Д. История фортепианного искусства. / А.Д.Алексеев. —Москва:Музыка, - 1988. —ч.1-2. — 415 с.
6. Алиева Л. Фортепианные циклы композиторов Азербайджана (вопросы эволюции жанра и стиля). Автореферат дис. Б.: 2004, 29 с.
7. Сеидов Т. Развитие жанров азербайджанской фортепианной музыки. Б.: 1992, 307 с.

Термин танец в азербайджанской фортепианной музыке и его практическое значение

В статье рассматривается круг терминов и понятий, относящихся к фортепианному искусству, его содержанию и проблемам, связанным с его сущностью. Основным объектом исследования здесь являются фортепианные танцы, творческое наследие, составленное для этого инструмента и непосредственно связанное с танцевальным жанром, сущностью термина танец в фортепианном искусстве. В статье также разъясняются другие термины, концепции и выражения, содержащиеся в фортепианном искусстве, эти вопросы изучаются в контексте азербайджанской музыкальной культуры. В статье также дается краткий обзор места танцевального жанра в фортепианном творчестве азербайджанских композиторов.

Ключевые слова: Азербайджан, танец, фортепиано, музыка, опыт.

The term dance is used in Azerbaijani piano music and on the practical significance

The article covers a range of terms and concepts related to the art of piano, its content, and problems related to its essence. The main object of research here is piano dances, the creative heritage composed for this instrument and directly related to the dance genre, the essence of the term dance in the art of the piano. The article also clarifies other terms, concepts, and expressions contained in the art of piano, which is studied in the context of Azerbaijani music culture. The article also gives a brief overview of the position of the dance genre in the piano work of Azerbaijani composers.

Keywords: Azerbaijan, dance, piano, music, experience.